

УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Гуманітарний факультет

Кафедра філології

"Останній пророк" Леоніда Мосендза:

особливості образів та побудови сюжету

студентки IV курсу

групи ГФІ/18–Б

Ярослави Яричук

науковий керівник:

доцентка кафедри філології

Гуманітарного факультету

Дарія Сироїд

Львів 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ОГЛЯД ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПРО ЙОАНА ХРЕСТИТЕЛЯ	5
1.1. Аналіз розповідей про Предтечу у Святому Письмі. Новий та Старий Завіти	5
1.2. Аналіз апокрифічних джерел про Йоана Хрестителя	11
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ РОМАНУ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА ”ОСТАННІЙ ПРОРОК”	15
2.1. Джерела до написання та сюжет	16
2.2. Образів головних героїв роману: Єгоханан, Елісеба та Захарія	22
2.3. Образ Месії у романі та ідея українського націоналізму	25
ВИСНОВКИ	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	32

ВСТУП

Традиція історичного роману з наявними біблійними сюжетами та релігійною тематикою почала розвиватись на українських теренах та поміж українських письменників на початку ХХ століття, і роман Леоніда Мосендза “Останній пророк” є яскравим прикладом того. За жанром роман є історичним, проте дослідники творчості Мосендза (а саме: Остап Тарнавський, Ігор Набитович, Елеонора Соловей, Іван Дзюба, Богдан Кравців та інші) означають його також як той, що має ознаки “літературного апокрифу”, авантюрно-філософського роману, є ідеологічно-моральним трактатом, романом-легендою, романом-притчею і, найголовніше, “наскрізь українським твором”, що свідчить про становлення і ріст українського націоналізму¹. Перед читачем постає роман-послання як до українського народу, так і до інших, які досі у пошуках шляхів здобуття власної незалежності, що переживали свого часу юдеї в Римській імперії. Роман є зверненням із потужним закликком до відстоювання незалежності та відбудови власної держави, чого потребує безліч народів та націй.

Хоч роман і набув популярності вже за часів Незалежної України, безліч літературних дослідників, зацікавившись діаспорним текстом, досліджували та аналізували історію його створення, біографію самого автора та інші питання як і закордоном, так і на теренах вільної України. Проте багато проблем у романі, ще досі не є дослідженими, що залишає місце для дослідницької творчості сучасному та майбутньому літературним поколінням. Здебільшого, літературознавців цікавили загальна структура тексту, його основні ідеї, прихований зміст роману, а характеристики героїв та їх еволюція відходили на задній план. Недооціненими є

---

¹ Чік, Л. Жанрові особливості та архітектоніка роману Леоніда Мосендза “Останній пророк”. 171 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvchnusf_2012_585-586_30.pdf

другорядні герої, про яких зазначено дуже мало або взагалі нічого в літературних дослідженнях, проте часом саме вони є допоміжними ключами до розуміння проблем та повного їх аналізу.

Актуальність роману зрозуміла і на сьогоднішній день. Незважаючи на те, що роман був опублікований вперше в 1960 році, 10 років після смерті самого автора, оприявлені в тексті проблеми досі є невирішеними. У романі утверджується ідея цілісності України та визволення її з-під наслідків імперського гніту, що кожне покоління українського народу мусило переживати і переживає й досі.

У своїй роботі я намагалась аналізувати текст всебічно, беручи до уваги його перспективу та ретроспективу, і через їх гармонійне поєднання проаналізувати роман на різних його площинах і здійснити спробу відшукати нові сенси та значення.

Метою моєї бакалаврської роботи є аналіз роману "Останній пророк" Леоніда Мосендза, а саме особливості образів і побудови сюжету.

Відтак завданнями є:

- аналіз джерел та сюжету роману
- аналіз образів героїв у романі із їхніми біблійними прототипами;
- аналіз еволюції головних героїв
- оприявлення проблеми української нації через біблійну призму роману
- аналіз мотивів месіанства та пророцтва; їх значення у романі

Основними *методами*, які я використовую у своїй роботі є порівняльний та аналітичний. Залучаю також біографічний метод дослідження, що пояснює зв'язок автора з його текстом, проте тут радше опираюся на праці літературознавців, а не здійснюю самостійне дослідження.

РОЗДІЛ I. ОГЛЯД ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПРО ЙОАНА ХРЕСТИТЕЛЯ

Йоан Хреститель є однією із найвизначніших постатей у християнстві. Йоан пророкував пришествя Ісуса, був Його Предтечею, що і робить його місію надзвичайно важливою у біблійній літературі. Дослідники відводять фігурі Йоана особливе місце, оскільки деталі його життя важливі для реконструкції подробиць діяльності Ісуса Христа, головної постаті у християнській традиції і для відтворення картини початків християнства в цілому.

Завдяки чисельним дослідженням біблійного світу, можна означити основні джерела інформації про життя та діяльність Предтечі, якими є канонічні та апокрифічні тексти. До канонічних належать чотири Євангелія (від Матея, Марка, Луки та Йоана), Діяння Апостолів та книга пророка Малахії зі Старого Завіту, а до апокрифічних – “Юдейські старожитності” Йосифа Флавія, Євангеліє від Томи, Євангеліє Ебонітів², Євангеліє Назореїв та Протоєвангеліє Якова. Їх поєднання дозволяє відтворити повнішу картину життя Йоана Хрестителя від дитинства до усікновення його голови Іродом, провести аналіз його діяльності Предтечі та зв’язку з Месією, що, на жаль, складніше при використанні лише одного із вище зазначених з джерел.

1.1. Аналіз розповідей про Предтечу у Святому Письмі. Новий та Старий Завіти

Зі Святого Письма ми дізнаємося про діяльність Йоана у дорослому віці, а про його дитинство згадок набагато менше. Хоча його ім’я і вказує на те, що найголовнішою його місією стало хрещення людей (що він і виконав), проте його діяльність на землі не обмежувалась на тому. Дорослий період життя Йоана

---

² Юдейсько-християнське апокрифічне євангеліє, що збереглося у вигляді семи коротких цитат в ересіології, у Панаріоні Епіфанія Саламінського, який помилково ідентифікував його як «єврейське» Євангеліє, вважаючи, що те є скороченою та зміненою версією Євангелія від Матея. (цитую джерело [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – *NASSCAL: North American Society for the Study of Christian Apocryphal Literature*. <https://www.nasscal.com/e-clavis-christian-apocrypha/gospel-of-the-ebionites/>)

відзначався неймовірною відданістю своїй місії та Ісусу Христу. Про нього ми дізнаємось із Святого Письма як про людину, сповнену вірою, що була і є прикладом для наслідування для тих вірян, хто так само хоче прославляти Христа. Свої свідомі роки життя Йоан провів у гірській місцевості Юдеї, між Єрусалимом та Мертвим морем. Він носив одяг з верблюжої шерсті та мав шкіряний пояс на талії, що було типовим для тогочасного суспільства; а поживою на день були сарана та дикий мед. Його рутинне життя було одне з найпростіших, оскільки всі свої ресурси та сили він сфокусовував на місії бути пророком та Предтечею Христа. Визнання серед народу Йоан здобув завдяки проведенню обряду хрещення. Його незламна віра викликала захват та повагу у людей з Єрусалиму та ширше – Юдеї. Варто зазначити, що велика кількість людей вважала Йоана Хрестителя не просто пророком, а тим самим обіцяним Месією, згідно з писанням проте ж він сам зазначав, що після нього прийде хтось інший, могутніший, а Йоан ж є його Предтечею, що виголошує народу істину про пришествя Сина Божого до цілого людства.

“Він має рости, я ж маліти” (Йн. 3:30), – саме так охарактеризував важливість Месії, з приходом якого Йоан має відступити і надати Ісусу Христу вже підготовлене місце пророка.

Проаналізувавши відомості про Йоана в Святому Письмі, ми бачимо, що найбільше згадок про Предтечу наявні в:

Євангеліє від Луки (1:5–25, 36, 39–45, 57–79, 80; 3:1–6, 7–9, 10–14, 15–18, 19–20, 21–22; 5:33–39; 7:18–23, 24–28, 29–30, 31–35; 9:7–9, 18–21; 11:1; 16:16; 20:1–8); Євангелії від Матея (3:1–6, 7–10, 11–12, 13–17; 4:12; 9:14–17; 11:2–6, 7–11, 12–13, 14–15, 16–19; 14:1–12; 16:13–16; 17:9–13; 21:23–27, 28–32).

Проте інші книги Нового Завіту є не менш важливими для реконструкції життя Хрестителя, хоча і містять менше споминів, а саме:

Євангеліє від Марка (1:2–6, 7–8, 9–11, 14; 2:18–22; 6:14–29; 8:27–30; 9:9–13; 11:27–33);

Євангеліє від Йоана (1:6–9, 15, 19–23, 24–28, 29–34, 35–42; 3:22–30);
Діяння Апостолів (1:5, 21–22; 10:37; 11:16; 13:24–25; 18:25; 19:1–7).

Старозавітні джерела, а саме книги пророків Малахії та Ісаї, містять пророцтва про прихід Йоана Хрестителя, у яких обіцяно прихід Предтечі перед Сином Божим.

Отож, найкраще реконструювати життя Йоана вдається саме через поєднання аналізу як і новозавітніх, так і старозавітніх джерел, оскільки вони взаємодоповнюють одне іншого і розширюють наше уявлення про Йоана.

Усі чотири Євангелія вбачають в Йоані початок нової ери християнства, і кожне по-своєму узгоджує деталі подій з вірою в Ісуса як Месію. Проте канадський дослідник ранньохристиянської літератури Тоні Берк (Tony Burke), проаналізувавши канонічні тексти, виснував, що євангеліє Луки та Матея фігурують як основні джерела при реконструкції розповіді про народження Йоана. В усіх синоптичних Євангеліях, окрім Євангелія від Йоана, ми знаходимо в досталь відомостей про діяння Предтечі.

Дата Різдва Йоана – 6 рік до нашої ери³. Достовірним є те, що Предтеча народився у сім'ї Захарії, священника з роду первосвященника Аарона, та Єлизавети, у яких довгий час не було дітей. Народження Йоана стало чудом для його батьків, про що сповістив їм архангел Гавриїл. Ця подія Нового Завіту нагадує старозавітних Авраама і Сару, яких теж ошасливила ангельська вість про народження дітей, що здавалось великим дивом (Буття 17:15–22; 21:1–7).

Євангелист Лука підкреслює зв'язок Йоана та Ісуса через їхніх матерів. У Євангелії Єлизавета згадується як родичка Марії:

“Ось твоя родичка Єлизавета — вона також у своїй старості зачала сина, і оце шостий місяць тій, що її звать неплідною” (Лк. 1:36).

---

³ За священнослужителем Філіпом Стаффордом Моксом, ця дата погоджена між усіма дослідниками. Джерело: Philip S. Mohr: *The Boyhood of John the Baptist*. *The Biblical World*, Dec., 1897. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.jstor.org/stable/3140447?seq=1>

Достеменно невідомо, якою саме родичкою доводилась Єлизавета Марії, але швидше за все це була кровна спорідненість⁴. У такому разі ми можемо стверджувати, що Ісус та Йоан також були братами по крові.

Розгляньмо Євангелія від Матея та Євангеліє від Марка, де Йоан представлений як другий пророк Ілля, який прийде перед настанням судного дня Господнього:

“Що це книжники кажуть, ніби треба Іллі перш прийти?” (Мр. 9:13; Мт. 17:10).

Про пророцтва, що знаменують прихід другого Іллі, ми дізнаємось із Старого Завіту, а про їх втілення у реальність – із Нового Завіту. У Євангелії від Марка автор, зі свого боку, говорячи про Ісуса Христа, вбачає в ньому прихованого Месію, про кого відомого лише певному вузькому колу, а Йоана зображає як того, хто “прийде попереду, усе приготує” (Мк. 9:12).

Окрім того, Євангеліє від Марка не містить нових деталей про життя Йоана, окрім загальновідомих:

- перед Месією обов’язково має прийти Предтеча;
- Месія буде дуже могутнім – в той час Царство Боже наблизиться;
- святкування у Іродовім палаці, де відбулось усікновення голови Йоана.

У свою чергу, Євангеліє від Йоана теж містить загальні відомості, що є зазначені у решті Євангелій, проте все ж має особливість – в ньому є свідчення про Предтечу після хрещення Ісуса Христа в Йордані. Ця подія є важливою не тільки для життя Йоана Хрестителя, як початок його діяльності та взаємодії з Ісусом, а й для відтворення життя самого месії – Ісуса Христа, який в той час почав поширювати своє християнське вчення та його істину. Приймавши Йоанове хрещення, Ісус взяв на свої

---

⁴Fleming, E.. *How was Mary mother of Jesus related to Elizabeth mother of John the Baptist?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sidmartinbio.org/how-was-mary-mother-of-jesus-related-to-elizabeth-mother-of-john-the-baptist/>

плечі гріхи всього людства, щоб перенести їх на хресті і поховати у своєму гробі. Він покався за людські гріхи, і платою за те стала його смерть на хресті.

У Євангелії від Луки ми дізнаємося про народження Предтечі, його служіння та смерть. Більше відомостей про саме служіння ми знаходимо у Євангелії від Матея, яке тісно переплітається з Євангелієм від Луки.

Ба більше, Євангеліє від Луки унікальне ще тим, що там із надзвичайною точністю зазначена дата початку служіння Йоана:

“П'ятнадцятого року правління кесаря Тиверія, коли Понтій Пилат був правителем Юдеї, Ірод — четверовласником Галілеї, Филип же, його брат, четверовласником краю Ітуреї та Трахонітиди, а Лісаній четверовласником Авілени, за первосвящеників Анни та Каяфи, слово Боже було до Йоана, сина Захарії, в пустині. І він ходив по всій околиці йорданській, проповідуючи хрещення покаяння на прощення гріхів” (Лк. 3: 1–3).

За науковими дослідженнями, *“П'ятнадцятого року правління кесаря Тиверія”* – це або 29 р. н.е. (хрещення Ісуса Христа на річці Йордан) або на початку 30 р. н.е.⁵

Подібно до Євангелія від Луки, у Діяннях Апостолів Йоана також не ототожнюють з другим Іллею, а навпаки, його роль чітко означена – Предтеча Месії:

“Під час коли Йоан перед його приходом провідував усьому юдейському народові хрещення та покаяння. Сповнивши шлях свій, Йоан мовив: Я не той, за кого ви мене вважаєте, та он іде за мною, якому я не гідний взуття розв'язати.” (Ді. 13:24–25).

У Євангелії від Йоана сам Хреститель говорить про себе як про Предтечу:

Отож спитали його, мовивши до нього:

“Чого ж бо христии, коли еси ні Христос, ані Ілля, ані пророк?”

---

⁵ Lanser, R.. *What was the "Fifteenth Year of Tiberius"?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://biblearchaeology.org/research/the-daniel-9-24-27-project/4363-what-was-the-fifteenth-year-of-tiberius>

Йоан же їм у відповідь:

“Водою я хрищу. Той же стоїть серед вас, якого ви не знаєте; він наступить після мене, а я йому не гідний розв'язати й ремінця сандалі” (Йоана 1: 25–27).

Пророцтва про прихід Предтечі Спасителя – Йоана, що наявні у Старому Завіті, втілюються в реальність в новозавітний час.

Перше пророцтво про прихід Предтечі Спасителя ми зустрічаємо у Старому Завіті. У книзі пророка Малахії зазначається:

“Ось Я пошлю вам пророка Ілля, перше ніж день Господній настане, великий й страшний! І поверне він серце батьків до синів, і серце синівське до їхніх батьків, щоб Я не прийшов, і не вразив цей Край прокляттям!” (Мал. 4 – 5,6).

Такі слова із Святого Письма породили віру в повернення Іллі як посланця Божого перед судним днем.

В Євангелії від Йоана єврейські левіти та священники прийшли до Йоана, цікавлячись, чи він і є той самий Ілля, проте той заперечував:

“І він визнав, і не зрікся, а визнав: Я не Христос. І запитали його: А хто ж? Чи Ілля? І відказує: Ні! Чи пророк? І дав відповідь: Ні!” (Йн. 1: 20 – 21).

Проте варто зазначити, що Ісус Христос сам означив роль Йоана як другого Іллі: *“Коли ж хочете знати, то Ілля він, що має прийти” (Мт 11:14; пор. 17,10–13).*

У Хрестителі закладений дух та сила пророка Іллі, і, як і Ілля, Йоан прокладе шлях Спасителеві. Головною метою його служіння було *“навернути серця батьків до дітей, а непокірних – до мудрості праведних, щоб приготувати Господеві підготовлений народ” (Лк. 1:17).*

Ілля та Йоан мали схожість не тільки в своїй діяльності, а й в одязі:

“Сам же **Йоан** мав одежу собі з верблюжого волосу, і пояс ремінний на стегнах своїх; а пожива для нього була сарана та мед польовий” (Мт. 3:4); “Вони ж відказали: Це чоловік волохатий, а шкур'яний пояс оперезаний на стегнах його. А він сказав: Це тішб'янин **Ілля!**” (2 Царів 1:8).

1.2. Аналіз апокрифічних джерел про Йоана Хрестителя

Дослідники, метою яких є відтворити життя та діяльність Предтечі, наштовхуються на низку ще досі невирішених питань щодо періоду діяльності Йоана Хрестителя. Багато невідомого є і його постаті в цілому, як одній з найважливіших в християнстві. Однією з проблем є велика кількість розбіжностей між апокрифічними і канонічними джерелами, що починає ставити під питанням достовірність перших.

Варто відзначити, що характеристика Йоана як Предтечі Месії у Святому Письмі значно відрізняється від апокрифічних джерел⁶. Дослідник Натан Шедд порівнює євангельські відомості із текстом Йосипа Флавія “Юдейські старожитності”, яке є одним із джерел, що допомагає реконструювати картину життя Йоана Хрестителя. У “Юдейській старожитностях” автор наводить іншу причину усікнення голови Хрестителя, яка відрізняється від відомої нам версії в Євангелії від Матея:

“Бо Ірод схопив був Йоана, і зв'язав його, і посадив у в'язницю через Іродіяду, дружину брата свого Пилипа” (Мт. 14:3).

Якщо у Євангелії від Матея Предтечу стратили через звинувачення Ірода в укладанні незаконного шлюбу з дружиною брата, то Йосип Флавій вбачає причину страти в великій популярності вчення Йоана серед народу, що ставить під сумнів

---

⁶ Shedd, Nathan. "John the Baptist." In James Crossley and Alastair Lockhart (eds.) *Critical Dictionary of Apocalyptic and Millenarian Movements*, 2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.academia.edu/45103891/John_the_Baptist

авторитет та безпеку царя Юдеї Ірода⁷. Також, автор опускає есхатологічні моменти в проповідях Йоана, на чому наголошується в новозавітних євангеліях.

Одним із основних апокрифів про Йоана є “Протоєвангеліє Якова” – євангеліє дитинства⁸, з якого ми дізнаємось подробиці дитинства Йоана. Варто зазначити, що укладачі та переписувачі текстів про Предтечу часто використовували “Протоєвангеліє Якова” як головне джерело при укладанні текстів про нього. Основний мотив, який використовують біблісти при дослідженні чи реконструюванні життя Йоана, пов’язаний із його батьками: Єлизаветою та Захарією. Дім, у якому народився Предтеча, знаходився недалеко від Вифлеєму, тому коли Ірод наказав убити всіх немовлят до двох років в тій околиці, то Йоан перебував у великій небезпеці. Саме у той момент Єлизавета вирушає в гори шукати там сховку:

“Горо Божя, прихисти матір з дитиною”⁹.

Тоді ж і відбувається вбивство Захарії біля вівтаря через його відмову розкривати таємницю місцеположення свого сина воїнам Ірода.

Деякі апокрифічні джерела перегукуються із канонічними, що дає підставу вважати останні можливими джерелами для перших. Яскравим прикладом цьому є Євангеліє від Томи, у якому наявні згадки про Йоана як одного із найважливіших: *“Ісус сказав: Від Адама до Йоана Хрестителя від народжених дружинами немає вище за Йоана Хрестителя. <...> Проте я сказав: Той з вас, хто стане малим, пізнає царство і буде вище за Йоана”¹⁰*

---

⁷ Flavius J. *The Antiquities of the Jews*. Частина 20, розділ 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fulltextarchive.com/page/The-Antiquities-of-the-Jews20/>

⁸ Miller, Robert J. *The Complete Gospels Annotated Scholars Version*. Revised and expanded edition. *Infancy Gospel of James*. Sonoma, California, 1994. Ст. 383–396. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agape-biblia.org/orthodoxy/Protevangelium-of-James.pdf>

⁹ "Mountain of God, please take in a mother with her child." – *Протоєвангеліє Якова*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.asu.edu/courses/rel376/total-readings/james.pdf>

¹⁰ Grant, R. M., Freedman, D. Noel. *The secret sayings of Jesus; with an English translation of the Gospel of Thomas* by William R. Schoedel. By: Grant, Robert M. Robert McQueen. London ; Glasgow : Collins, 1960. (Вірш 51 Євангеліє від Томи) (бібліотека УКУ)

Дослідники Роберт М. Грант і Девід Ноель Фрідман¹¹ відзначають схожість між Євангелієм від Томи зі словами із Євангеліє від Матея 11:11–12 та Євангеліє від Луки 7:28:

“Поправді кажу вам: Між народженими від жінок не було більшого над Йоана Хрестителя! Та найменший у Царстві Небеснім той більший від нього! Від днів же Йоана Хрестителя й досі Царство Небесне здобувається силою, і ті, хто вживає зусилля, хапають його”.

Ймовірно, що автор Євангеліє від Томи запозичив євангельське *“від днів же Йоана Хрестителя й досі”* як зразок для свого *“від Адама до Йоана Хрестителя”*¹².

Ще одним апокрифічним джерелом, яке стає допоміжним у доповненні картини діяльності Предтечі, є *“Житіє Йоана Хрестителя”*, авторство якого приписують єгипетському єпископу Серапіону. За дослідженнями Тоні Берка¹³, Євангелія Матея та Луки складають основу тексту *“Житіє Йоана Хрестителя”*, з канонічних джерел, а з апокрифічних найбільше виділяється Протоєвангеліє Якова (історії про смерть Захарії та втечу Єлизавети з Йоаном). Незважаючи на неканонічне походження Протоєвангелія Якова, автор прирівнює дане джерело до канонічних Євангелій, підкреслюючи його важливість та знівельовуючи будь-які межі між канонічними та неканонічними текстами в період написання тексту.¹⁴ *“Житіє Йоана Хрестителя”* не мало великого впливу на утвердження та реконструкції біографічних відомостей про Йоана і, на жаль, не зацікавило дослідників до вивчення тексту. Тоні Берк зазначає, що виною всьому ймовірно є *“незначне тиражування рукописів “Житія” (чотири пізніх манускрипти гаршуні, які ілюструють лише обмежений регіональний інтерес)*

---

¹¹ Там само. Grant, R. M., Freedman, D. Noel. *The secret sayings of Jesus; with an English translation of the Gospel of Thomas* Ст.158

¹² Там само. Вірш 46 у Євангелії від Томи.

¹³ Burke, T. *The New Testament and Other Early Christian Traditions in Serapion's Life of John the Baptist*. ст. 294

¹⁴ Мова йдеться про період античності та середньовіччя.

та відсутність його впливу на пізнішу літературу, крім кількох паралелей з іншими текстами у працях Ішоада, які, швидше за все, впливали з використання інших популярних джерел, а не із прямих залежностей із рукописами”¹⁵.

Чимало текстів про Йоана Хрестителя наявні в виданні українських рукописів, які опублікував доктор Іван Франко. Основу текстів складають апокрифічні джерела. При коментуванні текстів про Предтечу, дослідник виділяє такі головні джерела відомостей про Йоана: канонічні євангелія, Протоєвангеліє Якова, народні вірування¹⁶ та псалми¹⁷. Як головне джерело усіх рукописних текстів Іван Франко відзначає Протоєвангеліє Якова, з якого у тексти увійшли подробиці дитинства Йоана, а саме: втеча Йоана й Єлизавети до пустелі та вбивство Захарії воїнами Ірода, вбивство Іродом немовлят в Єрусалимі та усікновення голови Саломеї, дочки Іродіади, на льоду.

---

¹⁵ Burke, T. *The New Testament and Other Early Christian Traditions in Serapion's Life of John the Baptist*. 294-295 с.

¹⁶ Повір'я про зінське щеня (кроть, сл'пець). Др Франко, І. Апокрифи і легенди...Том II. Апокрифи новозавітні, с. 103–109. “Казання на рождество святого Івана Хрестителя...”

¹⁷ Там само. Др. Франко, І. Апокрифи і легенди...Том II. Апокрифи новозавітні, с. 103–109. “Казання на рождество святого Івана Хрестителя...”. Ймовірне першоджерело – Псалом 103

РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ РОМАНУ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА ”ОСТАННІЙ ПРОРОК”

Роман “Останній пророк” Леоніда Мосендза, українського діаспорного письменника, є уособленням цитати самого автора з особистих листів¹⁸ – “Працювати для України, можна і не в Україні”. Його роман є присягою на вірність рідній Батьківщині за її кордонами, в якій він підкреслює свою причетність до творення українського літературного спадку.

На жаль, роман не є достатньо досліджений науковцями, і деякі його питання та проблеми досі не є повністю розкриті. Мабуть, однією з причин низького рівня популярності роману серед кіл дослідників було його одне та єдине його видання за кордоном до проголошення незалежності України. Іван Дзюба зазначає, що вперше про ім’я та творчі здобутки письменника, так само як і про творчість багатьох інших діаспоріанців (Юрія Клена, Мирона Левицького, та інших), набули широкої популярності в Україні у 1990 році¹⁹, після чого почався дослідницький “бум” їхньої творчості, у тому числі і творів Леоніда Мосендза.

Одним із найбільших дослідників творів Мосендза є Ігор Набитович, який, зацікавившись постаттю письменника, написав одну з найповніших монографій про автора – “Лицар молодого Грааля”. У ній він не тільки аналізує творчий підхід та його особливості, а й заглядає у найпотаємніші куточки життєвого шляху письменника. І. Набитович був першопрохідцем у дослідженні творчості Мосендза, який заклав початковий ґрунт для досліджень. Натомість, наступні дослідники роману після нього продовжили розвивати його ідеї разом із започаткуванням своїх.

Мовознавиця Ніна Пашковська зазначає, що Ігор Набитович досліджував Мосендза всебічно, а саме “визначив ціннісні орієнтації творчості, своєрідності стилю, літературно–художніх особливостей поезії та прози Л. Мосендза, а також

---

¹⁸ Цитую лист до Ганни й Аресна Шумовських 15 березня 1948 р із праці Богдана Кравціва. *Леонід Мосендз і його “Останній пророк”* Торонто, 1960. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/21786/file.pdf>

¹⁹ Дзюба І. Післямова // Мосендз Л. Останній пророк. 501 с.

естетичні погляди письменника та його місце в європейській літературі”²⁰. Ба більше, мовознавиця підкреслює важливість дослідження Мосендза Набитовичем, що стало великим внеском до української літературної спадщини.

Варто зазначити, що творчість Мосендза досліджували і раніше за кордоном, де його письменницьку творчість аналізували діаспорні дослідники. Одним із них є Богдан Кравців²¹, що досліджував не тільки характерно–очевидні особливості роману, а й що саме вкладав автор у задум роману, що було у ньому важливого та болючого для самого Мосендза. Основою дослідження Кравціва є біографія Леоніда Мосендза, його особистий шлях та розвиток, коло митців, з яким той підтримував контакт, оскільки роман, як остання праця автора, є наробком всього його життєвого шляху і підсумовує його. Задля кращого розуміння світобачення автора Богдан Кравців у статті до роману дає можливість читачу зрозуміти підґрунтя написання тексту, аби розширити бачення його перспектив.

2.1. Джерела до написання та сюжет

Назва роману “Останній пророк” складає враження у читача про яскраво оприявлену біблійність роману. Хоча біблійний сюжет і наявний у “Останньому пророкові”, проте жанр роману не є таким. Як і зазначено у вступі, дослідники творчості Мосендза окреслюють жанр роману по–різному через його багатогранність, проте все ж загальноприйнято вважати роман історично – філософським.

Безсумнівно те, що основним джерелом тексту є Святе Письмо, тому частка біблійності в нього все ж таки є досить вагома. Мосендз бере за основу сюжету біблійну історію про пророка Йоана Хрестителя, а саме його дитинство, юність та дорослий вік, враховуючи як і канонічні, так і апокрифічні джерела.

---

²⁰ Пашковська, Н. Нові Аспекти дослідження. 2002 Ст. 298 – 302 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/18483>

²¹ Кравців, Б. *Леонід Мосендз і його “Останній пророк”* Торонто, 1960. 3-33 с. <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/21786/file.pdf>

Одним із головних елементів аналізу творчості Мосендза послуговували особисті листи до друзів та колег (Євгена Бачинського, Данила Чайковського, родини Шумовських та інших), які опрацьовували Богдан Кравців, Ігор Набитович, Людмила Чік, та інші. Там він розкриває маловідомі історичні джерела, якими він користувався при написанні роману. Працю „Юдейські старожитності” Йосифа Флавія автор означає “*нуднуватою річчю, але потрібною*”²². Також, він високо цінує “Житіє Христа” Джованні Папіні²³, твори Дмитра Мережковського (при згадці про Мережковського називає його українцем, що пише про глибокі речі, хоча офіційно він вважається російським письменником²⁴). Про ще одне джерело дізнаємось із іншого листа, де він обіцяє прочитати працю Шимона Дубнова „Історія жидівського народу”, а до Євгена Бачинського, друга по листуванню, писав, що користується виданнями німецькою мовою, котрі йому добував в Бібліотеці в Женеві пастор, з яким вони приятелювали. Він навчав Мосендза основам гебрійської мови. Очевидно, що базове опанування мови було необхідним для нього заради кращого розуміння теми свого роману та її розкриття, враховуючи культурні відмінності єврейського народу.

Незважаючи на наявність 3 розділів, що цілком і повністю взаємодоповнюють одне одного і досить вичерпно опривнюють сюжет, роман не є закінчений, за словами Богдана Кравціва у передмові до роману²⁵, про що він дізнався із листів. За першопочатковим задумом автора, роман мав складатись із 4 частин, проте через раптову смерть Леоніда Мосендза тому не судилось стати реальністю. Оскільки роман мав величезне значення для автора, то планом було виплекати кожне слово в кожному з розділів задля досягнення перфектності. Докази тому літературні дослідники Богдан Кравців та Людмила Чік мали змогу відшукати у листуваннях, попередньо

---

²² У листі до Данила Чайковського – цитую з дослідження Людмили Чік: *Жанрові особливості та архітектоніка роману Леоніда Мосендза “Останній пророк”*. 171 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvchnusf_2012_585-586_30.pdf

²³ Papini, Giovanni. *Storia di Cristo* (1921)

²⁴ Мабуть, Мосендз посилається на українське коріння письменника, і тому й кличе його українцем.

²⁵ Б. Кравців. *Передмова // Мосендз Л. Останній пророк*. ст. 39

проаналізувавши їх. Можна висувати, що листи Мосендза до інших є одним із головних джерел для аналізу його життя, діяльності, прийнятих рішень та вибраної літератури як джерел для написання творів, що пояснює його літературний вибір та дає змогу провести глибший аналіз контексту.

Головними героями для роману автор обирає Йоана Хрестителя та його батьків Захарію і Єлисавету, проте Мосендз не залишає імена такими, як нам відомо з української християнської традиції²⁶. Автор видозмінює імена Предтечі та Єлисавети на більш юдейські – Єгоханан та Елісеба – задля природного їх вплітання до тогочасного юдейського суспільства. Ім'я Захарії, натомість, не зазнає змін, оскільки оригінально походить із давньоєврейської.

За “Словником–довідником біблійних осіб, племен і народів” ім'я Єгоханан тлумачиться як той, кого “Єгова дав, помилував, змилосердився, Божа ласка, Божий дар. А Йоан – це тільки скорочена форма цього імені”²⁷. Натомість, за “Словником–довідником”²⁸ значення імені Елісеба – це ”Бог – моя постанова, моя присяга, присягаю чи клянуся Богом”. У сучасному англomовному словнику–довіднику юдейських імен автори зазначають більш детальний розбір імені із давньоєврейської. Ім'я матері Єгоханана “Елісеба” (або більш застаріла версія імені: Елішеба) походить від «ель» – Бог, і «шеба» – що означає присягати на вірність Господу. Впродовж усього твору автор запевняє читачів у вірності Елісеби Всевишньому, якому вона жертвує своїм сином²⁹, що відчутно перегукується із першопочатковим значенням її імені. Отож, ми бачимо, що задля відтворення якомога більш реалістично традиції

---

²⁶ Мова йде про офіційний український православно – церковний варіант написання імен, що ґрунтується на українській церковнослов'янській традиції.

²⁷ Д–р Костів. К. Словник–довідник біблійних осіб, племен і народів. Наукове товариство ім. Шевченка в Канаді. Том XXVI. Торонто, Канада. 1982. електронний ресурс

²⁸ Д–р Костів. К. Словник–довідник біблійних осіб, племен і народів. Наукове товариство ім. Шевченка в Канаді. Том XXVI. Торонто, Канада. 1982

²⁹ Siobhan, Thomas. *Best Baby Names for 2017: Over 8,000 names and 100 inspiration lists*. London: Random House, 2006 . Електронний ресурс – https://books.google.ca/books?id=v-ZvDQAAQBAJ&pg=PT365&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

народу Юдеї автор звертається до автентичних юдейських імен та традицій народу, щоб і в такий спосіб відобразити їхні риси характеру.

Першу частину роману “Батьки” автор присвячує батькам Єгоханана, що можна зрозуміти вже з назви самого розділу. Із самого початку ми маємо змогу спостерігати за побутовим життям та традиціями давніх юдеїв у Геброні й, згодом, у Єрусалимі. Автор виокремлює Захарію та Елісебу як надзвичайно значущих у романі й, зокрема, у житті Єгоханана, адже саме вони дають життя дитині – Предтечі, про яку зазначено в священних писаннях та через яку справдяться надії усього народу Ізраїля. Саме в цьому розділі Мосендз знайомить із тлом суспільства, а саме як воно сприймає та розглядає світ, щоб підготувати читачів до обставин, в яких розвиватиметься Єгоханан, як змінюватиметься його світобачення та як варіюватиметься ставлення людей щодо появи Месії. Варто зазначити, що автор на початку роману говорить про правління Ірода та ставлення тогочасного суспільства, а саме наближених до нього осіб прибічників, до приходу Месії, про якого вже починають ходити чутки. Це дає зрозуміти та проаналізувати першопочаткові настрої щодо Месії, так і його Предтечі, які з розвитком подій у творі починають змінюватись. Римляни досить зухвало ставляться до приходу Месії, ба більше, часто в те не вірять. Публій Вар, сирійський легат та посіпака Ірода у розмові з Квіріном, своїм заступником, зневажливо називає Месію “уявним пострахом Ірода та жидів”³⁰, і не розуміє, як взагалі може існувати щось сильніше за римлян. Як це і зазначено в Святому Письмі, так і у романі Мосендз зображає Ірода як того, хто вірить в пророцтва та боїться Месію так само, як і його Предтечі, оскільки починаючи з приходом другого його правління прийде кінець. Захарія, батько Єгоханана, був одним із вірян, хто молився про прихід Месії, мабуть, навіть більше, ніж про народження свого сина:

---

³⁰ Мосендз, Л. *Останній пророк*. ст. 169

*“Лише–но прийди, Месіє, прийди! Бо немає вже життя, не вистачає надії”*³¹

Захарія, молячись за прихід Месії, вимолвив прихід його Предтечі, що з’явився у подобі його сина Єгоханана. Варто зазначити, що із самого початку вагітності мати Єгоханана, Елісеба, відчувала незвичайність дитини, охарактеризовуючи це так:

“Щось помітно тремтіло дрібним неспокоєм...: перед великою радістю чи великим смутком”.³²

Із самих початків Елісеба відчувала, що мусить відпустити сина на виконання його великої місії, і готувалась до того моменту.

Друга частина роману “Вибранець” Мосендза є більш насиченою історичними відомостями, змушує читача переживати за долю Землі Обітованої та її народу на фоні римського свавілля. Із самого початку розділу ми дізнаємось про тяжку долю юдейців, про криваву імперію та її закони, безнадійність та материнські сльози через чисельні втрати дітей та безаконня щодо євреїв. Варто зазначити, що автор потерпає за долю Святої Землі і, окрім того, робить акцент на розвитку Єгоханана як особистості на його шляху до вчення назорейства та до віднайдення свого місця у суспільстві та місії. Саме в цій частині Йоан дізнається про юдейське суспільство та його закони та правила, особливості приймання рішень правлячою верхівкою. Також, тут почанається його шлях дослідника політики та повчань різних ідейних течій (фарисеїв, садукеев), що дозволило йому побачити на власному досвіді їх переваги та недоліки і визначити своє ставлення до них. Прийняття Йоана в назореї логічно завершує розділ, де він долучається до “вибранців”, один з яких за вірою народу, можливо, зможе стати Месією, обіцям царем ізраїльським.

---

³¹ Мосендз, Л. *Останній пророк*. ст. 95

³² Там само – ст. 132

У свою чергу, третій розділ “Манівці” є продовженням пошуку себе та шляхів до істини для Єгоханана. Саме у третьому, останньому нам відомому розділі, відбувається кульмінація в еволюції головного героя, після якої для нього має настати новий етап у житті, про що б, швидше за все, ми б дізнались із запланованого четвертого розділу. Намагаючись віднайти своє місце та людей, Єгоханан знову змінює школи релігійно–філософських вчень, а саме випробовує фарисейську науку та вчення зелотів. Автор виокремлює бунтарське прагнення до зміни та свободи Єгоханана, що і змушує його змінювати практики вчень з однієї на іншу. Під час розмови із старим Закхеєм, головний герой розуміє, що всі перепони на його шляху підготували його до чогось більшого, до його справжньої місії:

“Храм, садукей, фарисей – все те було тільки підготовкою до праці для храму й закону, приготуванням усього того, на що присягався ще дитиною, коли читав матері зі старих батьківських сувоїв”³³.

Це усвідомлення повертає його до батьківського дому, до Геброну, де зароджувались його дитячі мрії стати назореєм як батько, проте той дім вже не є тим, як він його пам’ятав. Це стає ще одним внутрішнім зламом для головного героя – на шляху до сповнення своєї життєвої місії він втрачає батьків, що викликає в нього певні сентименти під час перебування в Геброні. Проте, варто зазначити, що він ніколи і не “належав” батькам, оскільки ті з самого народження знали про його великий потенціал назорея в майбутньому і були готові з ним прощатись, віддавши на науку до Храму.

Можна виснувати, що всі три розділи це шлях підготування Єгоханана до його справжнього покликання, про яке пророкували його батькам. Саме через пізнання своєї спільноти і її особливостей, герой знаходить себе та своє місце в ній.

---

³³ Мосендз, Л. “Останній пророк” ст. 468

2.2. Образів головних героїв роману: Єгоханан, Елісеба та Захарія

Попри свою епічність, роман є напрочуд ліричним, сповненим безліччю щирих людських почуттів. Автор вияскравлює психологічний світ героїв, робить фокус на емоційності та зміні настроїв у романі.

Головними героями роману є Єгоханан (син), Захарія та Елісеба (батьки). Ця, здавалося б, звичайна сім'я із Геброну, уособлює родину Предтечі Месії – Йоана Хрестителя та його батьків, – Захарії та Єлисавети. Хоча в основі роману і є біблійна історія, проте автор наділяє героїв простими людськими рисами, що дозволяє читачу наблизитися до них та прожити важливі моменти у їхньому житті разом.

Автор майстерно вибудовує життєвий шлях головного героя Єгоханана, де всі його етапи життя є тісно переплетені між собою і є відображенням внутрішньої еволюції героя. Варто відзначити, що внутрішній розвиток Єгоханана може свідчити про еволюцію самого автора, його способу думання та бачення світу впродовж написання роману, зважаючи на те, що Мосендз писав роман “Останній пророк” цілих 11 років, і навіть за першопочатковим планом не довів до кінця.

Із самого дитинства Єгоханан був особливим, мав щось у собі, чому заздрили люди. Його особливість визначалась у дорослому сприйманні світу із самого дитинства, незважаючи на його ще досі юний вік:

“Ні, це вже доросла людина, мала досвідчена доросла людина, яка все знає, все розуміє, лише все перевіряє своїм таємним, бездосвідним знанням. У такий випадках Елісебі здавалось, що це не її син. Це був...той!”³⁴

Найбільш значуще Єгоханан вирізнявся в успіхах в науці й пошуках істини – саме тих знань, які спонукали його й надалі шукати правду в світі й не боятись її висловлювати при інших. Проте автор аж зовсім не ідеалізує Єгоханана як зразкову дитину, а навпаки, надає йому характеристик грайливості дитячої душі, яка вільна у

---

³⁴ Мосендз, Л. *Останній пророк*. ст. 195

пізнанні всього навколо неї. Елісеба дозволяла синові досліджувати та пізнавати світ, проте все ж боялась, аби він не звернув на неправильний шлях. Кульмінаційної точки в розумінні своєї місії Єгоханан досягнув саме під час комунікації з однолітками, що розповіли про долю його батька, і з того часу він полюбив читати закон і батькові сувої, які здавались йому найціннішими.

Зрозумівши важливість своєї місії назорея, про яку детальніше розповідає йому мати, герой робить перший крок до науки та пізнання світу навколо себе. Завдяки пережитому на власному досвіді, Єгоханан мав можливість визначитись із напрямком, у якому буде рухатись. Цей вибір зайняв немалий період часу, проте все ж в кінці він проаналізував власні враження від різних ідейно–релігійних течій і вибрав одну з них.

Варто зазначити, що Єгоханан розпочинає свій шлях до назорейства і пошуку істини із батьківського дому, де його наставляла мати і де він пізнавав сувої батька, і в кінці, віднайшовши себе посеред інших, він повертається до своїх початків, де все змінилось із його відходом.

Присутній наприкінці роману момент емоційного зламу Єгоханана можна сприймати у філософському руслі. Йдеться про його повернення до Гебруну, де головний герой задумується про цикл життя людини, про її смертність:

“Єгоханан знайшов печеру. Батько й Елісеба були останніми з його роду, що лежали в ній за цим важезним червонастим каменем зі знаком їхнього племені. Де, в якій печері будуть лежати його кості?... І в Єгоханановім серці не було анітрошки безнадії, лише крихітка печалі, що не міг поговорити з Елісебою... Та все ж цей сум не був ані гіркий, ані глибокий.”³⁵

Коли помирають батьки, людина починає задумуватись й над своєю смертністю. Єгоханана це підштовхує до роздумів про власну смерть біля могили батьків, але все

---

³⁵ Мосендз, Л. *Останній пророк*. ст. 480

ж він розуміє, що має рухатись далі, адже в Геброні його більше нічого і ніхто не чекає.

Через свою незакінченість, роман обривається на переломному моменті для головного героя – його повернення до рідного дому, до його рідних начал. Вірші із Євангеліє від Матея могли б логічно продовжити подальшу долю Єгоханана, який міг почати застосовувати знання проповідника на практиці, перетворити те на справу всього життя і дійти духовної досконалості:

“Того часу з'явивсь Йоан Христитель і проповідував у пустині Юдейській. Він говорив: “Покайтесь, бо наблизилося Небесне Царство.” Це ж той, що про нього говорив пророк Ісаї: “Голос вопіючого в пустині: Приготуйте Господню дорогу, вирівняйте стежки його” (Мт. 3: 1–3).

Після “Манівців” Єгоханан мав би не тільки осмислити свій істинний шлях та покликання, а й почати діяти як Предтеча, виконати місію, яка була уготована йому ще з самого дитинства, прославляти Месію та готувати людей до Його приходу, навчаючи їх Слову Божому.

Хоч про життя батьків Захарію та Елісебу не сказано так багато, як про самого головного героя, проте все ж вони та їхня наука супроводжували Єгоханана протягом усього роману. Батькові сувої та материне повчання наставили його на шлях назорейства. Вони були готові віддати свою одну та єдину дитину на служіння Богові та народові заради блага, що підкреслює їхню жертвність та відданість Господу. На початку роману автор зображує їх стосунки досить жертвними, такими, що проходять через вогонь і полум'я. Хоч після смерті Захарії Елісеба і залишається сама з сином, а згодом і зовсім сама, проте все ж несе любов до сина до кінця своїх днів.

2.3. Образ Месії у романі та ідея українського націоналізму

Зі старосврейської “месія” означає “помазанник Бога”, і культ месії є невід’ємною частиною юдаїзму. На почесне місце Месії юдейці означували царів роду Давида, аби підкреслити їхній зв’язок з божественними силами. Кожен цар проходив обряд помазання, що наголошував на його ролі Месії та надії цілого народу. Проаналізувавши юдейське походження слова варто зазначити, що слово «месія» не означає «спаситель», як ми звикли то сприймати в сучасному світі. Дослідники староюдейської та юдейської мов разом із біблістами підкреслюють значну різницю між першопочатковим та сучасним уявленням про очікуваного “месію”, як невинну, божественну або напівбожественну особу (істоту), яка пожертвує собою, щоб врятувати віруючих в Бога від наслідків власних гріхів, є суто християнською концепцією, яка не має жодної основи в гебрейській думці. А початкове значення слова “месія” є “призначена особа через помазання”, що є відголосом до роду царя Давида та їхнього статусу. У сучасному світі слово “месія” втратило своє першопочаткове гебрейське значення, оскільки християнська концепція “месія – це Ісус Христос” досить глибоко вкорінилась у колективній пам’яті людства.³⁶

Протягом усього роману ми знаходимо відсилання до очікування приходу Месії, його важливості Месія для юдейського народу – це, перш за все, помазанник Бога, нащадок Давида, Цар та визволитель. Варто виокремити роль рабина Давида у романі. Проаналізувавши його постать, можна виснувати, що його роль хоч і другорядна, проте дуже важлива у романі. Давид у своїй розмові із Захарією говорить про пророцтва, що обіцяють прихід Месії:

“Бруд наших душ і злобність помислів наших не припускають його до нас, Захаріє! Очиститися треба! Перемінитися! Мусимо стати іншими, коли хочемо дочекатися

---

³⁶ Benner, Jeff A. *Definition of Hebrew Words Messiah*. Електронний ресурс – <https://www.ancient-hebrew.org/definition/messiah.htm>

Месії <...> Не через великий мир об'явиться Месія. Як душа з болем і боротьбою знаходить його, так буде й із народом! В огні й крові, прихід його! Зойки болю – привітання для нього. Бо ніхто добровільно не зречеться бруду душі своєї! Ніхто без болю й боротьби не стане іншою людиною. Не переміниться без страждань і народ!”³⁷.

Можна прослідкувати неабияку спорідненість слів рабина Давида із пророцтвами царя Давида, про які ми дізнаємось зі Старого Заповіту:

“Вшануйте Сина, щоб не прогнівався Господь і щоб не загинули ви, зійшовши з путі праведної” (Пс. 2:1–2, 6–9, 12).

Але яке ж місце має поява Месії для української ідеї у романі? Одна з основних ідей у романі – це висвітлення ідеї українського націоналізму через призму біблійності: українському народу потрібен свій Месія, який відновить справедливість і стане надією:

“І тоді в диху полум'я приїде до тебе володар, якого шукаєш, і вождь, за яким тужиш! А потім обтече тебе спокій рікою повноводною, і як повинь заплавить тебе слава народів!”³⁸.

Вже з першого розділу першої частини читач відкриває для себе, що існує контекст поза самим текстом. Мосендз розповідає про досить напружені стосунки Геброна та Єрусалима на самому початку, щомало б нагадати українцям про територіальний та культурний конфлікт із східним сусідом України, який пережило і досі переживає кожне покоління українців. Вже досить довгий час український народ

---

³⁷ Мосендз, Л. *Останній пророк*. ст. 77

³⁸ Там само – ст. 204

потребує свого Спасителя, свого Месію, який визволить як території, так і людей від загарбницьких наслідків історії та ще досі наявних бажань колонізувати Україну.

Рабин Давид постійно наголошує на приналежності Землі Обітованої до євреїв і відстоює інтереси свого народу, що є виявом неймовірної відданості та патріотичності до обіцяного їм краю. Він повчає Елісебу, як саме вона має виховати сина, щоб він став назореєм і не захоплювався римлянами, нагадуючи їй про долю їхнього краю: “Хто проливав за них кров? Чужинці? Римляни? Діди й прадіди наші! Про це мусиш розказувати синові.” Це нагадує про досвід українців, дехто з яких з певним часом (здебільшого на східних територіях) починав захоплюватись імперською політикою колонізатора і забувати про лиха, які доводилось переживати українському народу через них. Тут виникає проблема важливості знання історії свого народу, яку має знати кожне покоління.

Варто зазначити, що, описуючи, яку політику започаткували Ірод та уряд щодо євреїв, Мосендз відсилається й до українського народу та ставлення до нього тиранів–колонізаторів (на той час це був Радянський Союз із керуючою в ньому Російською Федерацією, що диктувала закони у всіх приналежних до нього держав). В уста Ірода автор вкладає слова:

*“Та кожен опір цих вошивих часникожерів рознесуть мої ідумейці на копитах”.*³⁹

Вживаючи дану метафору, Мосендз апелює до одного із образливих стереотипів про українців, пов’язаного з культурою їжі. Йдеться пронадмірне споживання часнику в стравах та, в результаті, не зовсім приємний запах після нього, у зв’язку з чим інші народи і прозивали українців часникоїдами. Доказом тому є і діаспорний досвід українців. Польова дослідниця Наталія Ханенко–Фрізен у своїй праці “Інший світ або етнічність у дії: канадська українськість кінця двадцятого

---

³⁹ Мосендз, Л. *Останній пророк*. ст. 165

століття” зазначає, що перших новоприбулих українців до міста Мандери, провінції Альберта в Канаді, розпізнавали саме за запахом часнику через його надмірне споживання.⁴⁰ У основі праці – монографії – етнографічні дослідження п’яти років на місцевостях поселення перших емігрантів з України в провінції Альберта, що дає можливість дізнатись детальніше про аспекти рутинного життя українців, їх пристосування до середовища, труднощі та виклики у новій країні наприкінці ХХ століття.

Наявний історичний паралелізм у тексті Мосендза вражає, оскільки завдяки авторській майстерності розмивання меж у просторі та часі, читач має змогу проаналізувати текст крізь перспективи різних поколінь. Хоч і біблійна історія та ідея українськості різняться в часі, проте поєднавши їх, автор зміг майстерно вияскравити проблему українського націоналізму для майбутніх поколінь, і, як ми маємо змогу спостерігати сьогодні, праця автора є важливим літературним здобутком сьогодні, у часи війни, із тим самим ворогом, що дозволяє черпати з роману ідеї та натхнення на майбутнє.

Підсумовуючи аналіз одних із найвизначніших аспектів роману, варто підкреслити любов автора до деталей щодо найменших дрібниць, що стало його характерним письменницьким стилем. Леонід Мосендз не був першопрохідцем у темі визволення поневоленої України як і культурно, так і територіально. Багато інших українських письменників різних поколінь згадували про це у своїх творах, оскільки, на жаль, тема завжди залишалась актуальною. Саме це і є основою однієї із головних ідей твору, яку читач має розгадати і, наприкінці, запитати самого себе: “Що я можу зробити для закріплення незалежності своєї країни? Чи можу я стати тим самим потрібним Месією для своєї країни?” Безумовно, що роману, окрім вже наявного

---

⁴⁰ Наталія Ханенко–Фрізен. *Інший світ або Етнічність у дії: канадська українськість кінця двадцятого століття* // Частина перша: Історичні виміри / *Соціальні процеси*. Київ, 2011. ст. 52–56 (бібліотека УКУ)

статусу літературного апокрифу та історичного роману, можна присвоїти роману звання на визначення рівня патріотичності та бажання свободи, що є дуже необхідними сьогодні.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши роман Леоніда Мосендза “Останній пророк”, слід зазначити, що його особливістю є багатогранність, наявність декількох сюжетнів шарів, що є широким полем для дослідження з різних перспектив.

Варто зазначити, що автор майстерно використав історію життя Йоана Хрестителя, взявши її до основи роману, і виякравив її через призму сучасних проблем. Поєднавши історичний, біблійний та українсько–націоналістичний аспект, Мосендз створив щось більше ніж історичний роман. Його праця – це послання для майбутніх поколінь, аби не дозволити забути про поневолення українського народу на прикладі біблійної історії і закликати до відстоювання її цінностей та правди. Використавши історію з Святого Письма як основу до твору, автор цим підкреслив цінність української ідеї в ньому. Леонід Мосендз стверджував, що “працювати для України можна і не в Україні”, і його роман “Останній пророк” є цьому підтвердженням.

Головна ідея роману просочена у глибину тексту і відчутна у кожній його частині – ідея українського націоналізму. Незважаючи на своє перебування закордоном, автор залишався патріотом своєї країни, якому боліла доля його Батьківщини. Письменник трепетав за долю України, до якої йому було не байдуже, що нагадує рядки із творчості всім відомого Тараса Шевченка, який теж просував ідею українськості але вже на теренах поневоленої України, за що його неодноразово переслідували:

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні...
Та не однаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...

Ох, не однаково мені⁴¹.

---

⁴¹«Мені однаково» — вірш Тараса Шевченка, написаний 17–19 травня 1847 у Санкт–Петербурзі і входить до циклу «В казематі».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Богдан Кравців. *Леонід Мосендз і його “Останній пророк”* Торонто, 1960. 3-33 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/21786/file.pdf>
2. Др. Іван Франко. *Апокрифи і легенди в українських рукописах*. Том 2. — Львів: 2006. — 102-111 с.;146-149 с.
3. Д-р К. Костів. *Словник–довідник біблійних осіб, племен і народів*. Наукове товариство ім. Шевченка в Канаді. Том XXVI. Торонто, Канада. 1982. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17207/file.pdf>
4. Ігор Набитович. *Леонід Мосендз — Лицар святого Грааля. Творчість письменника в контексті європейської літератури*. Дрогобич: Відродження, 2001. 222 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Nabytovych_Ihor/Leonid_Mosendz_-_Lytsar_Sviatoho_Hraalia/
5. Леонід Мосендз. *Останній Пророк*// упор. Івана Дзюби. – Київ “Либідь” 2018. – 544 с.
6. Людмила Чік. *Жанрові особливості та архітектоніка роману Леоніда Мосендза «Останній пророк»* // Науковий вісник Чернівецького університету. 2012. Вип. 585—586 («Слов’янська філологія»). 170—178 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvchnusf_2012_585-586_30.pdf
7. Наталія Ханенко–Фрізен. *Інший світ або Етнічність у дії: канадська українськість кінця двадцятого століття* // Частина перша: Історичні виміри / Соціальні процеси. Київ, 2011. ст. 52–56 (бібліотека УКУ)

8. Ніна Пашковська. *Нові Аспекти дослідження*. 2002 Ст. 298 – 302
[Електронний ресурс]. – Режим
доступу:<http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/18483>
9. *Святе Письмо (Біблія)*. Переклад о. Іван Хоменко.
10. E. Fleming. *How was Mary mother of Jesus related to Elizabeth mother of John the Baptist?* [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://www.sidmartinbio.org/how-was-mary-mother-of-jesus-related-to-elizabeth-mother-of-john-the-baptist/>
11. Jeff Poppin. *Post-Biblical Traditions on John the Baptizer*. (від 25.05.2013)
[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pages.uncc.edu/james-tabor/christian-origins-and-the-new-testament/post-biblical-traditions-on-john-the-baptizer/>
12. Joel Marcus. *John the Baptist in History and Theology* // The university of South Carolina Press, 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://www.jstor.org/stable/j.ctv6mtfbq>
13. John Strungell. *St. John the Baptist*. (від 06.06.2019) [Електронний ресурс]. -
Режим доступу: <https://www.britannica.com/biography/Saint-John-the-Baptist>
(від 06.06.2019)
14. Josephus Flavius. *The Antiquities of the Jews. Part 20 out of 26, chapter 10 (5)*
[Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://www.fulltextarchive.com/page/The-Antiquities-of-the-Jews20/>
15. Philip S. Мохом. *The Boyhood of John the Baptist* // The Biblical World. Dec., 1897, Vol. 10, No. 6 (Dec., 1897). The University of Chicago Press. 454–461 с.
[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.jstor.org/stable/3140447>
16. R. Lanser. *What was the "Fifteenth Year of Tiberius"?* [Електронний ресурс]. –
Режим доступу: <https://biblearchaeology.org/research/the-daniel-9-24-27-project/4363-what-was-the-fifteenth-year-of-tiberius>

17. Robert J. Miller *The Complete Gospels Annotated Scholars Version*. Revised and expanded edition. *Infancy Gospel of James*. Sonoma, California, 1994. Ст. 383–396. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agape-biblia.org/orthodoxy/Protevangelium-of-James.pdf>
18. Robert M. Grant; David Noel Freedman. *The secret sayings of Jesus // with an English translation of the Gospel of Thomas by William R. Schoedel*. London, Glasgow. 1960. (бібліотека УКУ) або [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.earlychristianwritings.com/thomas/gospelthomas46.html>
19. S. Tucker. *John the Baptist, Isaiah 40, and the ingathering of the Exiles Journal for the Study of the Historical Jesus*, 2012. 35 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.academia.edu/6531050/John_the_Baptist_Isaiah_40_and_the_Ingathering_of_the_Exiles_JSHJ_10
20. *The Gospel of Thomas / Das Evangelium nach Thomas / Vangelo di Tommaso*. Євангеліє від Томи [переклад українською і редакція П.Гай-Нижника] . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hainyzhnyk.in.ua/doc2/gospel_of_thomas.php
21. *The Infancy Gospel of James*. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.asu.edu/courses/rel376/total-readings/james.pdf>